

AZƏRBAYCAN

Konstitusiyaya din azadlığını təmin edir. Lakin 18 mart 2009-cu ili tarixdə referendumda Konstitusiyaya bir sıra düzəlişlər qəbul olundu; düzəlişlərdən ikisi dinin yayılmasını və təbliğ olunmasını məhdudlaşdırır. Bundan əlavə, 8 may 2009-cu il tarixdə Milli Məclis dini qrupların qeydiyyatı sisteminə əlavə məhdudlaşdırıcı tədbirlərlə nəticələnə bilən Dini Azadlıq haqqında Qanuna edilən dəyişiklikləri qəbul etdi və 2009-cu il mayın 29-da prezident tərəfindən imzalandı. Bu düzəlişlərə baxmayaraq, qeyri-ənənəvi hesab edilən dinlərin üzvləri üçün bəzi nəzərəcarpaçaq istisnalardan başqa, hökumət vətəndaşlarının çox hissəsinin dini azadlığa hörmətlə yanaşmaqda davam etmişdir.

Hesabat dövründə dini azadlığa riayət olunmasında müəyyən geriləmə qeydə alınmışdır. Konstitusiyaya dini azadlığın əsaslarını sarsıdacaq dəyişikliklər edilmişdir. Məscidlərin bağlanması və Yevangelist protestant dini qruplarına qarşı dövlət və yerli səviyyələrdə dəstəklənən reydlər halları olmuşdur. Mərkəzi və yerli hakimiyyət işçiləri tərəfindən nəzarət haqqında, eləcə də həm müsəlman, həm də qeyri-ənənəvi xristian qruplarına qarşı təqib və saxlanma halları barədə məlumat daxil olmuşdur. Başlıca olaraq yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən dini inanclarına görə ibadət edən insanlara qarşı ayrı-seçkilik, onların heç bir hüquqi əsas olmadan saxlanılması, sorğu-sual olunması və dini materialların müsadirə olunması barədə məlumat daxil olmuşdur.

Bəzi hallarda dini mənsubiyyətinə, etiqadına və ya ibadətinə görə ictimai qınağa və ya ayrı-seçkiliyə məruz qalmalar haqqında ayrı-ayrı məlumatlar daxil olmuşdur. Dinlərini dəyişmiş müsəlmanlara qarşı müəyyən qədər mənfi rəy yaranmış və öz dinini təbliğ edən qruplara, xüsusən Yevangelist xristianlara və digər missioner qruplara qarşı bəzən ədavət göstərilmişdir..

ABŞ hökuməti insan haqlarının ümumi təbliğ olunması siyasətinin tərkib hissəsi olaraq dini azadlıq məsələlərini hökumətlə müzakirə edir. ABŞ səfirliyinin rəsmiləri qeydiyyat prosesi və "qeyri-ənənəvi" dini qruplara qarşı rəsmi münasibətlə bağlı narahatlıqlarını ifadə etmiş bildirmiş və dini ədəbiyyata senzuranın tətbiq edilməsinə qarşı öz etirazlarını bildirmişlər.

I Bölmə. Dini demoqrafiya

Ölkənin ərazisi 33774 kvadrat mil, əhalisi isə 8.2 milyon nəfərdir. Konkret dini qruplara üzvlük barədə heç bir etibarlı statistika yoxdur; lakin rəsmi məlumatlara görə əhalinin təxminən 96%-i müsəlmanlardır. Əhalinin qalan hissəsi əsasən rus pravoslav, erməni qriqoryan, digər xristian qruplarının üzvləri, yəhudilər və ateistlərdən ibarətdir.

AZƏRBAYCAN

Müsəlmanların əksəriyyətinin arasında dini ayinlərə əməl olunması səviyyəsi kifayət qədər aşağıdır və müsəlman mənsubiyyəti dindən daha çox mədəniyyət və milliyətə bağlıdır, lakin etiqad edən müsəlmanların sayı tədricən artmışdır. Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin (DQİDK) verdiyi məlumatlara görə müsəlman əhalisinin 65 faizi Şiə, 35 faizi isə Sünnilərdir; ənənəvi olaraq, kəskin fərqlər müəyyən edilməmişdir.

Xristianların böyük əksəriyyəti Rus Pravoslavlarıdır ki, onların da kimliyi, müsəlmanlar kimi, dinə olduğu qədər mədəniyyətə və etnik mənsubiyyətə əsaslanır. Xristianlar Bakı və bir sıra digər şəhərlərdə cəm halında yaşayırlar.

Ölkənin 20,000 nəfərlik yəhudi icmasının böyük hissəsi Bakıda yaşayır. Qubada və başqa ərazilərdə də kiçik icmalar mövcuddur.

Şiələr, Sünnilər, Rus Pravoslavları və Yəhudilər ölkənin ənənəvi dini qrupları hesab olunurlar. Lüteranların, Roma Katoliklərinin, Baptistlərin, Molokanların (köhnə Rus Pravoslav təriqətçiləri), Yeddinci Günün Adventistlərinin və Bəhailərin kiçik icmaları ölkədə yüz ildən artıqdır ki, mövcuddurlar.

1991-ci ildə müstəqillik əldə edildikdən bəri “Vəhhabi” və Sələfi müsəlmanlar, Əllincilər və digər Yevangelist xristianlar, o cümlədən Yehova Şahidləri və Hari Krişna kimi hökumətin əcnəbi və ya “qeyri-ənənəvi” icma kimi hesab etdiyi dini qruplar yaranmışdır. Bakıda kifayət qədər əcnəbi xristian icmaları vardır.

II Bölmə. Hökumətin Dini azadlığa Riayət Etməsi

Hüquqi/Siyasət çərçivəsi

Konstitusiyaya əsasən bütün dinlərdən olan insanların öz dinlərini sərbəst seçmək və ona ibadət etmək hüququ vardır. Qanun bu hüququ həm hökumət tərəfindən, həm də fərdi şəkildə pozulmasından qoruyur. Lakin xarici ölkələrdən könüllü ekstremistlərin təsirini məhdudlaşdırmaq niyyətilə, ölkə 18 mart 2009-cu iltarıxdə Konstitusiyaya dinə birbaşa təsir edə biləcək iki düzəlişi qəbul etmişdir. . Konstitusiyanın 18-ci maddəsinin 2-ci bəndi dəyişdirilərək aşağıdakı kimi təsdiq olundu: “İnsanların şərəf və ləyaqətini alçaldan və humanizm prinsiplərinə zidd olan dinin (dini hərəkətlərin) yayılması və təbliğ edilməsi qadağandır.” 48-ci maddəyə aşağıdakı yeni – 5-ci bənd əlavə edildi və burada deyilir: “Heç kim öz dini inancını və əqidəsini ifadə etməyə (nümayiş

AZƏRBAYCAN

etdirməyə), dini ritualları yerinə yetirməyə və dini mərasimlərdə iştirak etməyə məcbur edilə bilməz.” Bu dəyişikliklərdən sonra, 2009-cu il mayın 8-də Milli Məclis Dini Azadlıq haqqında Qanuna dəyişiklikləri təsdiq etdi ki, bu da, millət vəkillərindən birinin fikrincə, qanunu Konstitusiyaya edilən dəyişikliklərə uyğunlaşdırmaq üçün zəruri idi. Prezident tərəfindən qanun 29 may 2009-cu il tarixdə təsdiqlənərək qüvvəyə mindi.

Hətta Dini etiqad azadlığı haqqında Qanuna edilən dəyişikliklər qəbul edilməzdən əvvəl qeydiyyat tələbləri mürəkkəb olduğundan bir sıra şikayətlər var idi və bəzi hallarda baş verən təqib qanunun tətbiqini çətinləşdirirdi . Qanuna edilmiş dəyişikliklər DQİDK-nı belə bir bəyanat verməyə təşviq etdi ki, bütün dini qurumlar 2010-cu ilin yanvarınadək yenidən qeydiyyatdan keçməlidirlər və qeydiyyat üçün əlavə tələblər olacaqdır. Öz növbəsində, DQİDK qeyd etdi ki, ərizənin rədd edilməsi dini icmanın qanuni şəkildə tələb olunan sənədləri təqdim edə bilməməsi ilə izah edilməlidir.

Konstitusiyaya görə hər bir şəxs dinini (o cümlədən ateizmi) seçmək və dəyişmək, istədikləri dini qruplara qoşulmaq və ya yaratmaq və öz dini etiqadını, əgər bu etiqad kiminsə öz etiqadını başqa fərdlərlə bölüşməyi tələb etmirsə, yerinə yetirmək hüququ vardır. Dini etiqad azadlığı haqqında qanun hökumətin hər hansı şəxsin və ya qrupun dini fəaliyyətinə müdaxilə etməsini açıq şəkildə qadağan edir; buna baxmayaraq, dini qrupun fəaliyyəti “ictimai asayiş və sabitliyi pozduğu” halları ehtiva edən müstəsna hallar vardır. Bir sıra qanuni müddəalar hökumətin dini qrupları tənzipləməsinə imkan verir, məsələn, dini azadlıq haqqında qanunun tələbi dini təşkilatların, o cümlədən bir məzhəbin ayrı-ayrı icmalarının hökumət qeydiyyatından keçməsinə tələb edir. Qeydiyyat dini təşkilata bank hesabı açmağa, əmlakı icarəyə götürməyə və ümumiyyətlə hüquqi şəxs kimi çıxış etməyə imkan verir. Təcrübədə bəzi qruplar qeydiyyatdan keçmədən ibadət etdiklərinə görə hökumətin reydlərinə məruz qalmışlar. Dini qruplar mütləq DQİDK-da qeydiyyatdan keçməlidirlər. DQİDK qeydiyyat və dini ədəbiyyatın nəşri, idxalı və yayılması üzərində çox geniş səlahiyyətlərə malikdir. Öz növbəsində isə DQİDK qəbul edir ki, qanunu pozduğu iddia edilən dini qrupların fəaliyyətini dayandırmaq üçün o, ilk növbədə məhkəmə sisteminə müraciət etməlidir. Dini qrupların qeydiyyat ərizəsinin rədd edilməsindən apelyasiya şikayəti vermək hüququ vardır. Qruplar həmçinin öz işlərinə hüquqi qiymət verilməsini Avropa İnsan Haqqları Məhkəməsində (AİHM) tələb etmək hüququnu özündə saxlayırlar. Belə olan halda, hər hansı bir qrup AİHM-ə müraciət etməzdən əvvəl ölkədə mövcud olan bütün məhkəmə instansiyalarında öz imkanlarından istifadə etməlidir ki, bu da çox zaman bir neçə il davam edir.

AZƏRBAYCAN

DQİDK-nın məlumatına görə, 2008-ci ildə qurum 103 dini icmanı qeydiyyatda almışdır ki, bunlardan da 101-i müsəlman icmalarıdır. DQİDK-ya əsasən, heç bir icmanın qeydiyyat ərizəsi rədd edilməmişdir. 2008-ci ildə dini icmaların ümumi sayı 534 olmuşdur ki, bunlardan da 502-si müsəlman, qalanı isə qeyri-müsəlman dini icmaları olmuşdur. DQİDK qeydiyyatdan keçməmiş 160 icmanın aşkar edildiyini iddia edir.

Qeydiyyatdan keçmiş müsəlman təşkilatları məscidlərə axundlar təyin edən, İslam təhsil müəssisələrini idarə edən, müntəzəm olaraq mərasimlərə nəzarət edən və hər il Məkkəyə həcc ziyarətini təşkil edən Sovet dövründən qalmış müftilik – Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinə (QMİ) tabedirlər. Müsəlman dini qrupları DQİDK-da qeydiyyatdan keçməzdən əvvəl mütləq QMİ-dən təsdiq məktubu almalıdırlar.

Dini etiqad azadlığı haqqında Qanuna əsasən siyasi partiyalar dini fəaliyyətlə məşğul ola bilməzlər. Dini rəhbərlər eyni zamanda həm dövlət idarəsində çalışa, həm də dini rəhbərlik edə bilməzlər, lakin bu müddəa dövlət məmurunun etiqad etmək hüququnu məhdudlaşdırmır. Dini obyektlər siyasi məqsədlər üçün istifadə edilə bilməz.

Dini təhsil icbari deyil və özəl, yaxud dövlət ibtidai və orta məktəblərində heç bir dini tədris proqramı yoxdur. Tələbələr dini kurslara ali məktəbdə gedə bilirlər. Dövlət tərəfindən dəstəklənən din üzrə xaricdə təhsil almaq istəyənlər mütləq ya DQİDK-dan, ya da Təhsil Nazirliyindən icazə almalıdırlar. Bundan başqa xaricdə hər hansı sahədə təhsil almaq üçün dövlət orqanlarından icazə tələb olunmur.

Dini azadlıq haqqında məlumat verən Norveç QHT-si Forum 18 Azərbaycanın tarixən böyük erməni çoxluğunun yaşadığı separatçı regionu olan Dağlıq Qarabağın (DQ) de facto hakimiyyətinin 2009-cu il yanvarın 5-də və mayın 4-də yeni "Din haqqında Qanunu" qəbul etməsi barədə məlumat vermişdir. Azərbaycanın öz hakimiyyətini DQ-da həyata keçirməyə heç bir imkanı yoxdur. "Qanun" 9 yanvar 2009-cu il tarixdən qüvvəyə minmişdir. Açıq-aşkar məhdudiyətlərə qeydiyyat üçün ən azı 100 nəfər üzvün tələb olunması, qeydiyyata alınmamış dini fəaliyyətin qadağan olunması, de facto hakimiyyətin bütün dini ədəbiyyatları təsdiq etməsi tələbi və dini təbliğatı aparmağa de facto hakimiyyəti tərəfindən "rəsmi" kilsə kimi iddia edilən Erməni Həvari (Apostol) Kilsəsinə icazə verilməsi məhdudiyətləri aiddir. Martın 19-da Erməni Katolik Kilsəsi bu vaxtadək yeni "qanun"a əsasən qeydiyyatdan keçmiş yeganə kilsədir

AZƏRBAYCAN

(Erməni Həvari Kilsəsinin qeydiyyatata ehtiyacı yoxdur). ABŞ-ın Azərbaycandakı səfirliyi, eyni zamanda hökumət bu məlumatı təsdiq etmək iqtidarında deyil.

Dini azadlığı qoyulan məhdudiyyətlər

Hesabat dövründə hökumətin dini azadlığa riayət etməsində müəyyən geriləmə qeydə alınmışdır.

Məhdudiyyətlər əmlak mübahisələri, saqqal və hicaba olan məhdudiyyətlər və bəzi ərazilərdə azana qadağa qoyulması şəklində olmuşdur.

Qeydiyyat prosesi iki mərhələdən ibarətdir: lazımi sənədlərin toplanılması və DQİDK-ya təqdim edilməsi. Bir çoxları bu prosesi çətin, səmərəsiz və bürokratik kimi təsvir etmişlər. Hətta QMİ tərəfindən təsdiq olunmuş fəaliyyətdə olan müsəlman qrupları lazımi qaydada qeydiyyatata alınmamışlar, lakin onların QMİ-tərəfindən tanınması rəsmi qeydiyyatın olmadığı halda DQİDK-nın ətraflı yoxlamalarını yüngülləşdirməyə imkan vermişdir. Hesabat dövründə bir sıra qruplar bildirmişlər ki, DQİDK bəzən qeydiyyat ərizələrinə vaxtında baxmamışdır. Ümumiyyətlə, qeydiyyat prosesi hökumətin arzuolunmaz hesab etdiyi dini qruplara qarşı istifadə etdiyi bir vasitə rolunu oynayır. Bunun nəticəsi olaraq rəsmi qeydiyyatı olmadan ibadət etməyi seçən qeydiyyatdan keçməmiş təşkilatlar qeyri-qanuni elan olunmaq və bağlanmaq, yaxud yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən seçim əsasında təqibə məruz qalmaq təhlükəsilə üzləşirlər. Bunun nəticəsi olaraq onların fəaliyyəti çətin, bəzi hallarda isə qeyri-mümkün olur. Öz növbəsində isə DQİDK iddia edir ki, bəzi dini icmalar lazımi qaydada doldurulmuş/hazırlanmış sənədləri təqdim edə bilməmiş, bu da onların qeydiyyatının rədd edilməsi üçün əsas olmuşdur.

Bir sıra xristian qrupların nümayəndələrinə görə, yerli və ya DQİDK rəsmiləri qəsdən qeydiyyat prosesini çətin və ya qeyri-mümkün edirlər. Bəzi xristian qruplar iddia edir ki, onlar DQİDK-nın qeydiyyat ərizəsini rədd etməsindən apelyasiya şikayəti verərkən yerli hakimlər çox vaxt xristian kilsələrinə qarşı qərəzli mövqedən çıxış etmiş və ədalətli qərar qəbul etməmişlər.

Hakimiyyət orqanları ümumi şəkildə xristian qrupların əcnəbi üzvlərinin Bakıda sərbəst ibadət etməsinə icazə vermişlər, lakin bəzi xristian icmaları çətinliklərlə üzləşmişlər. Məsələn, Neftçala və Əliabaddakı baptist kilsələri (sonuncu təxminən 15 ildir ki qeydiyyatdan keçməyə çalışır) qeydiyyatdan keçə bilməmişlər, Əliabad notariat idarələri Əliabad filialının qeydiyyat ərizəsini təsdiq etməkdən boyun qaçırmışdır. Neftçaladakı kilsə yerli hakimiyyət

AZƏRBAYCAN

orqanlarından öz kilsəsi kimi təqdim etdiyi mülkün texniki sənədlərini ala bilməmişdir. DQİDK-nın məlumatına görə, Əliabaddakı kilsə DQİDK-ya heç bir şikayət ünvanlamamışdır.

Neftçaladakı kilsəyə gəldikdə isə, DQİDK bildirmişdir ki, kilsə qanunvericiliyə uyğun sənədləri göndərməmişdir; qeydiyyat müraciəti DQİDK-nın 26 fevral, 2002-ci il tarixli 79 sayılı qərarı ilə rədd edilmişdir. Lazımi sənədlərin olmaması və ərizələrdəki texniki səhvlər üzündən Mədh Kilsəsi Gəncədəki və Sumqayıtdakı filialların qeydiyyata alınmasında çətinliklərlə üzləşmişdir. Bakıdakı Allahın Yığıncaqları icması da öz konqreqasiyasının qeydiyyatı üçün uzun müddət çətinliklərlə üzləşmişdir. Bakıda qeydiyyatdan keçmələrinə baxmayaraq, Yehova Şahidləri 9 aprel 2009-cu iltarixdə ölkənin hər yerində onların qanuni qeydiyyatı üçün bütün ölkəni əhatə edən qurum kimi DQİDK-ya yeni hüquqi şəxs qismində qeydiyyatdan keçmək üçün müraciət etmişdir.

Bir sıra qeydiyyata alınmamış dini qruplar, o cümlədən müsəlman qrupları, Yehova Şahidləri və bəzi Yevangeliya xristianları fəaliyyət göstərməkdə davam etmişlər. Lakin bəzi qeydiyyatdan keçməmiş qruplar polis tərəfindən vaxtaşırı və seçin əsasında dini ayinlərin yarımçıq kəsilməsi və hədə-qorxu şəklində təqiblərə məruz qalmışlar.

Forum 18 təşkilatının məlumatına görə, 2009-cu il mayın 4-də separatçı DQ regionunda qeydiyyat üçün müraciət etmiş Dirçəliş Odu Yevangelist Kilsəsinin qeydiyyat ərizəsi rədd edilmişdir ki, bu da DQ-nın de fakto hakimiyyətinin yeni "Din haqqında Qanunu" əsasında rədd edilmiş ilk müraciətdir. "Qanun" a əsasən, vətəndaşlar öz dinlərini başqaları ilə paylaşmaqda sərbəst deyillər və praktikada dini təbliğatın qarşısı çox vaxt alınmışdır. "Qanun" açıq şəkildə əcnəbilər tərəfindən hər hansı dinin yayılmasını qadağan edir və de fakto hakimiyyət bunu ciddi şəkildə həyata keçirir. Eyni zamanda müxtəlif dini məzhəblərin mərasimlərində iştirak edən əcnəbilərin saxlanılması və dini təbliğatda ittiham olunması da iddia edilir. . Saxlanma məsuliyyətə cəlbəmə ilə nəticələnməmişdir. De fakto hakimiyyət regionda müsəlman missioner qrupların (əsasən İran və Sünni Sələfi) fəaliyyətindən narahatdır və onların fəaliyyətini məhdudlaşdırmaqda davam etmişdir.

Ölkənin digər ərazilərində isə yerli hakimiyyət orqanları arabir dini mərasimləri müşahidə etmiş və məlumatlara görə bəzi müşahidə edilən xristianları və müsəlmanları çıxararaq axtarış aparmışlar. Yerli müşahidəçilər iddia edirlər ki, yerli hakimiyyət orqanları müəyyən məscidləri müntəzəm olaraq müşahidə etmişlər.

AZƏRBAYCAN

Forum 18-in məlumatına görə hakimiyyətin dəstəklədiyi ANS televiziya kanalı 2009-cu il yanvarın 20-də efirə gedən proqramda hökumətin 2009-cu il yanvarın 18-də Yehova Şahidləri icmasında keçirdiyi reydi barədə materialı nümayiş etdirmişdir.

2008-ci ilin iyulunda Baptist rəhbəri İlya Zençenko əleyhinə onun erməni casusu olması barədə irəli sürülmüş ittihamlar televiziya vasitəsilə nümayiş etdirilmişdir.

Məscidlərdən mikrofon vasitəsilə azan verilməsinə qoyulmuş qadağanın 2007-ci ilin mayında bütün ölkədə ləğv edilməsinə baxmayaraq, məlumatlara görə, bu qadağa Zaqatalada davam etdirilmişdir.

Müxtəlif müsəlman fəaliyyətləri, o cümlədən televiziya proqramları və metro stansiyalarında dini ədəbiyyatların satılması üzərində nəzarət qüvvədə qalmaqda davam etmişdir, baxmayaraq ki, DQİDK belə bir qadağanın olmasını inkar etmişdir.

Qanun DQİDK-nın icazəsilə dini ədəbiyyatın nəşrinə və yayılmasına icazə verir, lakin hakimiyyət orqanları seçim əsasında bəzi dini materialların idxalını və yayılmasını məhdudlaşdırmışdır. Dini ədəbiyyatın idxalı üçün icazənin alınması uzun sürən proses olaraq qalır və müsəlman və xristian qrupları prosesin üzücü olmasından şikayət edirlər. Hesabat dövründə ölkənin bir sıra ərazilərində bir çox həm İslam, həm də qeyri-İslam dinlərinin radikal olduğu iddia edilən ədəbiyyatın polis tərəfindən müsadirə olunması halları baş vermişdir. DQİDK bildirmişdir ki, ölkəyə gətirilən bütün dini ədəbiyyat dini material kimi ölkəyə daxil edilməsinə icazə verilməsi üçün mütləq DQİDK-nın ekspert baxışından keçməlidir və bu, materialların həcmindən asılı olaraq vaxt aparan proses ola bilər.

DQ-dakı Yehova Şahidləri də ədəbiyyatların müsadirə olunması ilə bağlı problemlərin olduğu barədə məlumat vermişlər. 2008-ci il, avqustun 7-də səfərdə olan Yehova Şahidi ictimai ruhaniliklə məşğul olduğu zaman de fakto hakimiyyət orqanları tərəfindən həbs edilmiş, heç bir qida verilmədən səkkiz saat saxlanılmış, ədəbiyyatı və şəxsi əşyaları müsadirə olunmuşdur ki, bunların da bəziləri qaytarılmamışdır. 2008-ci il iyulun 20-də 120 Yehova Şahidi, o cümlədən uşaqlar, yaşlılar və əlillər Stepanakertə/Xankəndinə qayıdarkən, DQ de fakto hakimiyyət orqanları tərəfindən saxlanılmış, bütün şəxsi əşyaları yeddi

AZƏRBAYCAN

saat ərzində axtarılmış və İncildən başqa bütün ədəbiyyat müsadirə olunmuşdur.

Ölkənin qalan bütün ərazilərində, əvvəlki hesabatlarda olduğu kimi, hakimiyyət orqanları pasport və digər rəsmi şəxsiyyəti təsdiq edən sənədlər üçün çəkilən şəkillərdə müsəlman qadınların baş örtüyü geyinməsinə icazə verməmişlər. Qanuna görə təhsil müəssisələrində və ya dövlət idarələrində baş örtüyü geyinmək heç kimə qadağan edilməmişdir. Lakin praktikada hökumət qərəzli olaraq bəzi qadınların baş örtüyü geyinməsinə məhdudlaşdıran universitet rəhbərliyi və ya işçiləri barədə heç bir tədbir görməmişdir.

Dini azadlığın Pozulması

Dini azadlığın pozulması barədə ayrı-ayrı hallar olmuşdur ki, buraya da üç məscidin dağıdılması və ya bağlanması daxildir. Bir çox hallarda, hakimiyyət orqanlarının təbii Sələfi İslam təriqətini qəbul edən müsəlmanlara və ya xristianlığı qəbul edənlərə qarşı yönəlmişdir. Bu, etnik azərbaycanlıların yevangelist xristian məzhəbləri kimi "qeyri-ənənəvi" dini qrupları qəbul edənlərə qarşı geniş yayılmış mənfi münasibətini göstərir. DQİDK-nın iddiasına əsasən onlar yalnız dini fəaliyyətə məcburetmə halları olduqda müdaxilə edirlər və hökumət müsəlman icmalarına təzyiq göstərmir.

Eurasianet.org QHT-si27 may 2009-cu il tarixdə ötən ay ərzində Bakının bir sıra məhəllələrində bir neçə məscidin bağlandığını bildirmişdir, amma hesabatın əhatə etdiyi dövrün sonunda Bakı Dövlət Universitetindəki İlahiyyət Məscidi açıq qalmışdır. Türkiyə səfirliyinin verdiyi məlumata görə Türkiyənin dəstəylə inşa edilmiş Şəhidlər məscidi təmir məqsədilə bağlanmışdır. 2009-cu ilin mayın 11-də hakimiyyət Neft Daşlarında tikilmiş məscidi iddia olunan təhlükəsizlik səbəblərindən sökmüşdür.

2009-cu il aprelin 26-da polis Yasamal Rayon Dini İcmasına məxsus Məhəmməd Məscidini dağıtmışdır. Yasamal Rayon Dini İcması (müsəlman təşkilatı) rayon icra hakimiyyətindən, eləcə də DQİDK-dan və QMİ-dən lazımı inzibati icazəni aldıqdan sonra 2005-ci ilin yayından icma məscidinin inşasına başlamışdı. 2008-ci ilin oktyabrında Yasamal rayonu icra hakimiyyəti tikilinin qeyri-qanuni olduğunu iddia etmiş və onun dağıdılmasını əmr etmişdir; bu zaman məscidin binasının əsas hissəsinin inşası artıq başa çatmışdır. Bundan əlavə, yerli hakimiyyət orqanları əmlakın sahibinə qarşı məhkəmə iddiası da qaldırmışlar ki, bunu da yerli məhkəmə təmin etmişdir. İcma əks iddia qaldırmış və onu Apellyasiya məhkəməsinə göndərmişdir. Buna baxmayaraq, hakimiyyət

AZƏRBAYCAN

orqanları 2009-cu il martın 30-da məscidə gəlmiş və məscid üzərindəki bəzi ornamentləri, o cümlədən tikinti zonası ilə küçə arasındakı hasarı dağıtmışlar. Nəhayət, 26 -27 aprel 2009-cu il tarixlərdə Yasamal rayon hakimiyyət orqanları məscidi tamamilə dağıtmışlar. Məscidi dağıdan hakimiyyət orqanlarının niyyəti aydın olmamışdır və Bakı şəhər icra hakimiyyəti Səfirliyə məlumat almaq üçün rayon icra hakimiyyəti orqanlarına müraciət etməyi məsləhət görmüşdür. Amma bəzi yerli müşahidəçilər inanırlar ki, məscidin dağıdılmasında niyyət onun ərazisinin kommersiya məqsədilə satın alınması olmuşdur. Məscidin ideoloji məqsədlərlə hədəfə alınması barədə heç bir əlamət olmamışdır. Öz növbəsində, DQİDK icmanın müvafiq hakimiyyət orqanlarının qərarına uyğun hərəkət etmədiyini iddia etmişdir.

2009-cu ilin aprelində Bakı Apellyasiya Məhkəməsi dindarların sərbəst ibadət etməsi üçün yerin məhdudlaşması üzündən əmlak mübahisəsinə cəlb edilmiş Mədh Kilsəsi (Həyat Sözü) Protestant İcmasının iddiasını rədd etmişdir. Üzərində kilsə tikilən torpaq sahəsinin açıq-aşkar qanuni yolla əldə edilməsinə baxmayaraq, neft emalı müəssisəsi olan Azərneftyağ tərəfindən qaldırılmış iddia nəticəsində icmanın torpaq sahəsi müsadirə olunmuşdur. İcmanın torpaq sahəsini 1990-cı ildə neft emalı müəssisəsindən almış iş adamından qanuni yolla almasına baxmayaraq, müəssisə iş adamının həmin torpaq sahəsini qanunsuz yolla əldə etdiyini iddia etmiş və icmanın torpaq sahəsini almasını inkar etmişdir. Neft emalı müəssisəsi işi Xətai Rayon Məhkəməsinə vermiş və rayon məhkəməsinin qərarı 492 kvadrat fut (150 kvadrat metr) əmlakın kilsədən müsadirə olunmasına icazə vermişdir. İcma müsadirə olunmuş torpağa görə ədalətli təzminat verilməsini tələb etmişdir, çünki kilsənin binası artıq tikilmiş, təmir edilmiş və avadanlıqla təchiz edilmişdi. İcmanın birinci əks iddiası rədd edilmişdir. 2008-ci ilin sentyabrında məhkəmə daha 492 kvadrat fut (150 kvadrat metr) əmlak sahəsini müsadirə etmişdir.

Xüsusən də Bakıdan kənar rayonlarda Mədh kilsəsinin üzvləri yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən təqibə məruz qaldıqlarını , o cümlədən hakimiyyət orqanlarının qanunsuz olaraq şəxsi evlərə soxulması, saxlanma və səbəb olmadan sorğu-sual edilmə və dini materialların müsadirə edilməsi halları ilə üzləşdiklərini bildirmişlər.

2009-cu ilin martında hakimiyyət orqanları 2008-ci ilin iyununda qanunsuz silah saxlaması iddiası ilə həbs edilmiş Əliabad Baptist kilsəsinin rahibi Həmid Şabanovu azad etmişlər. Şabanov 2008-ci ilin noyabrında ev dustağı hökmü ilə azadlığa buraxılmışdır. Yerli baptistlər yerli hakimiyyət orqanlarının silahı Şabanovun yaşadığı evə atdıqlarını iddia etmişlər. İcma Şabanovun tam

AZƏRBAYCAN

reabilitasiyası üçün məhkəmə iddiası qaldırmış və onu Apellyasiya Məhkəməsinə göndərmişdir.

2009-cu ilin martında Azərbaycanın mərkəzi hissəsində yerləşən Ağdaş şəhərində Ağdaş Rayon polisi və Ağdaş Rayon Milli Təhlükəsizlik Şöbəsi, televiziya qrupu və DQİDK nümayəndəsi İncil hekayələrini dinləmək üçün valideynlərinin icazəsilə gəlmiş 12 uşağın və bir neçə böyük adamın toplaşdığı baptist yığıncağına reydlər etmişlər. Polis uşaqları ayrı otağa toplamış və polis, DQİDK nümayəndəsi və bir müəllim onların adlarını qeyd etmiş və onların vəkillərinin və ya valideynlərinin iştirakı olmadan onları sorğu-sual etməyə başlamışlar. Hakimiyyət orqanları böyükləri polis şöbəsinə aparmış və uşaqlara qeyri-qanuni olaraq xristianlığı yaymağı öyrətdikləri üçün onları 12 ABŞ dolları (10 manat) məbləğində cərimə etmişdir. Böyüklər iddia edirlər ki, Novruz Bayramı ilə bağlı banklar bağlı olduğundan onlar pulu nəgd ödəməyə məcbur edilmiş və onlara heç bir çek verilməmişdir. Reydlər televiziya vasitəsilə geniş şəkildə nümayiş etdirilmiş və saxlanılmış böyüklərin adları və ünvanları açıqlanmışdır. Öz növbəsində, DQİDK prosesin əcnəbilər və həddi-bülüğa çatmamış uşaqlar iştirak etdiyi və qeyri-qanuni aparıldığına görə yarımçıq dayandırıldığını iddia etmişdir.

Hesabat dövründə Yehova Şahidləri icması onların yığıncaqlarına bir neçə dəfə reydlər etdiyi və yarımçıq kəsildiyi barədə məlumat vermişlər. 2009-cu ilin aprelin 29-da Yehova Şahidləri üçün ilin ən mühüm dini tədbiri olan İsa Məsihin ölümünü anma mərasimi zamanı Gəncədə polis yenidən Yehova Şahidlərinin dini mərasiminə reydlər etmiş, mərasimi dayandırmış və növbəti mərasimin təşkil edilməsinin qarşısını almışdır. Hakimiyyət orqanları qrupun bir neçə üzvünü polis şöbəsinə aparmış və onları Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 299-cu – “Dini qurumların yaradılması və fəaliyyət qaydasının pozulması ” maddəsilə ittiham edərək beş saat saxlamışlar. Gözü ilə görmüş şahidlərdən birinin dediyinə görə polis qrup üzvlərindən birini vurmuşdur. İcma üzvlərinin 2009-cu ilin yanvar və fevralında, eləcə də 2008-ci ilin noyabrında Bakıda toplanmış yığıncaqlarına da polis reydləri olmuş və yığıncaqlar yarımçıq dayandırılmışdır. Rəsmi açıqlama İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 299-cu maddəsinin pozulması olmuşdur.

2009-cu il yanvarın 18-də Gəncədə toplanan yığıncağın dayandırılması zamanı polis səkkiz nəfəri saxlamış və 299-cu maddədən sitat gətirərək Bakı şəhərindən kənarında toplandığı üçün icmanın rəsmi qeydiyyatının olmadığını səbəb göstərərək yığıncağı qeyri-qanuni elan etmişdir.

AZƏRBAYCAN

Yehova Şahidlərinin verdiyi məlumata görə, 6 sentyabr 2008-ci il tarixdə Mingəçevir şəhərində Milli Təhlükəsizlik Nazirliyindən olan polislər 21 nəfərin toplandığı yığıncağı yarımçıq dayandırmış və heç bir məhkəmə qərarı olmadan mənzildə axtarış aparmış, iştirak edənləri təhqir etmiş və videokamera ilə lentə almış, video yazını televiziya da nümayiş etdirməklə hədələmiş və onların dini ədəbiyyatlarını müsadirə etmişlər. Polis dörd qadını, ev sahibini və uşaqlı ər-arvadı saxlamış, sorğu-sual etmiş və İslamı qəbul etmək üçün onlara təzyiq göstərmişdir. Sonra polis onları məhkəmə zalına aparmış, onları 13 dollar (10 manat) cərimə etmiş və pulu polis hesabına köçürmələrini istəmişdir. Hakimiyyət orqanları onların öz vəkilləri və yazılı sənədləşmələrdən istifadə etmək istəyini rədd etdikdə Yehova Şahidləri ifadə verməkdən imtina etmiş və dindirməni qanunsuz elan edərək sənədləri imzalamaqdan imtina etmişlər. Polis onları azad etmiş, lakin ədəbiyyatlarını müsadirə etmişdir.

DQİDK iddia etmişdir ki, Yehova Şahidlərinin yığıncaqları yalnız qanunun pozulduğu hallarda dayandırılmışdır. DQİDK iddia edir ki, əhəmiyyət verilməmiş bir neçə xəbərdarlıq edilməsinə baxmayaraq, icma dafələrlə qeydiyyatda olduğu yerlərdən kənar da dini yığıncaqlar təşkil etməyə cəhd etmişdir.

Yerli insan hüquqları müşahidəçiləri hökuməti icbari hərbi xidmətə alternativ mülki xidməti təşkil etməməkdə ittiham etmiş və Yehova Şahidləri icmasının üzvləri iddia etmişlər ki, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasını imzalamaqla ölkə icbari hərbi xidmətə alternativ mülki xidməti təşkil etməyə borcludur. Verilən məlumata görə, hökumət rəsmiləri həll olunmamış DQ münaqişəsinə görə qrupun hərbi xidmətlə bağlı mövqeyini “qorxaq” və “ictimai əxlaqa zidd” kimi qiymətləndirmişlər.

Forum 18-in verdiyi məlumata görə, Gürcüstan sərhəddinə yaxın olan etnik gürcü kəndlərində, Qax rayonunun Kurmux kəndində gürcü pravoslav kilsələri il ərzində yalnız iki dəfə mərasimlər üçün açıq olmuşdur. İcmaların kilsələri bərpa etmək istəklərinə baxmayaraq, 2007-ci ildə hakimiyyət orqanları onların tarixi abidə olduğunu bildirmiş və bağlamışlar.

Hesabatın əhatə etdiyi dövrün sonunadək hakimiyyət orqanlarının dərs proqramını yoxlamaq bəhanəsilə 2007-ci ilin sonunda bağladıkları 19 mədrəsə və ya Quranı öyrənmə kursları bağlı qalmışlar.

Hesabatın əhatə etdiyi dövr ərzində hakimiyyət orqanlarının İslamçı radikallar olduğu iddia edilən müsəlmanları saxladıkları, onların saqqallarını qırxdıqları, silah tapdıqları və İslam ədəbiyyatını qadağan etdikləri barədə çoxsaylı

AZƏRBAYCAN

məlumatlar daxil olmuşdur. Yerli şərhçilərin məlumatlarına görə, Sələfilər xüsusilə ölkənin şimal rayonları olan Zaqatala, Quba və Xaçmazda fəal olmuşlar, lakin onlar hökuməti çox zaman ekstremistlərlə mömin müsəlmanları fərqləndirə bilməməkdə ittiham etmişlər.

Əbu-Bəkr məscidinin açılması ilə bağlı dəfələrlə məscid camaatının çağırışlarına və məhkəmə çəkişmələrinə baxmayaraq, məscid hökumət tərəfindən bağlı saxlanılmışdır. 2008-ci il, avqustun 17-də Bakıdakı Əbu-Bəkr məscidində törədilmiş partlayış nəticəsində iki nəfər həlak olmuş və dini icmanın rəhbəri də daxil olmaqla 11 nəfər yaralanmışdır. İcmanın rəhbəri sonradan sağalmışdır. Hadisədən dərhal sonra hakimiyyət orqanları onun araşdırılması ilə əlaqədar hər cümə günü orta hesabla 7000 möminin ibadət etdiyi məscidi bağladılar və bütün ölkədə möminlərin məscidlərdən kənardə görüşmələrini qadağan etdilər. Hakimiyyət orqanları sonradan hücumun, rəhbəri 2008-ci ilin sentyabrında Rusiyanın Dağıstan Respublikasında Rusiya federal qüvvələri tərəfindən öldürülmüş İlqar Mollaçıyev olan Meşə Qardaşları radikal qruplaşması tərəfindən həyata keçirildiyini bəyan etdi. Bir neçə məhkəmə müraciətlərinə və iddialarına baxmayaraq, məscid hökumətin “davam etdirilən araşdırmalar” adlandırdığı müddət ərzində bağlı qalmışdır. Öz növbəsində DQİDK Əbu-Bəkr Məscidinin bağlanması ilə bağlı hökumətin təhlükəsizlik orqanlarına müraciət edilməsini tövsiyyə etmiş, eyni zamanda camaatın düzgün qaydada qeydiyyatdan keçmədiyini bəyan etmişdir. Bundan əlavə, DQİDK Əbu-Bəkr Məscidinin möminlərinin Azərbaycanın qeydiyyatdan keçmiş digər müsəlman camaatlarına məxsus olan məscidlərdə ibadət etməkdə sərbəst olduqlarını bildirmişdir.

Dinin məcburi dəyişdirilməsi

Birləşmiş Ştatlardan qaçırılmış və ya qanunsuz olaraq çıxarılmış və ya Birləşmiş Ştatlara qayıtmasına icazə verilməyən azsaylı ABŞ vətəndaşları da daxil olmaqla heç kimin dininin məcburi dəyişdirilməsi barədə məlumatlar daxil olmamışdır.

Din azadlığına riayət olunması ilə bağlı irəliləyiş və müsbət dəyişikliklər

Hökumət dini tolerantlığı fəal şəkildə təşviq edir. DQİDK bir neçə dəfə müxtəlif dini icmaların rəhbərlərini toplamışdır. İl ərzində DQİDK dini azadlıq və tolerantlıq üzrə bir sıra seminarlar, konfranslar və regional yığıncaqlar təşkil etmişdir.

AZƏRBAYCAN

2007-ci ilin noyabrında Mədəniyyət Nazirlərinin Tripolidə keçirilmiş Beşinci İslam Konfransında Bakı 2009-cu ilin İslam Mədəniyyəti Paytaxtı elan edilmişdir. Bu, şəhərdə və Abşeron yarımadasında bir neçə məscidin təmir olunmasına təkan vermişdir.

Cümə məscidi yenidən açılmışdır, lakin QMİ ona yeni axund – Hacı Surxay Məmmədovu təyin etmişdir.

III Bölmə. Dini azadlığa dair ictimai münasibətin vəziyyəti

Dini mənsubiyyətinə, inancına və etiqadına görə bəzi hallarda ictimai ayrı-seçkiliyin olduğu barədə məlumat verilmişdir. Digər dini qəbul etmiş müsəlman vətəndaşlarına qarşı geniş yayılmış mənfi fikir və öz dinini yayan qruplara, konkret olaraq yevangelist xristianlara və digər missioner qruplara qarşı ədavət formalaşmışdır. Bu, həll olunmamış DQ münaqişəsi ilə əlaqədar daha da güclənmişdir.

DQ münaqişəsi ilə bağlı ermənilərlə azərbaycanlılar arasındakı intensivləşmiş düşmənçilik güclü olaraq qalmışdır. Ölkənin etnik erməni separatçıları tərəfindən nəzarət olunan ərazilərdən azərbaycanlılardan ibarət olan əhali bütövlüklə çıxarılmışdır və dağıdılmamış məscidlər fəaliyyətsiz olaraq qalmışdır. Ölkənin hər yerində etnik ermənilərə qarşı düşmənçilik onların çoxunun 1988-1990-cı illər arasında ölkəni tərk etməsinə səbəb olmuş və on ildən artıqdır ki, etnik üsyanlar zamanı bir çoxu zədələnmiş erməni kilsələri bağlı olaraq qalmışdır. Nəticədə ölkədə qalmış təxminən 10 minlə 30 min arası erməni öz ənənəvi ibadət yerlərində mərasim keçirmək hüququndan məhrum olmuşlar.

Əvvəlki hesabat dövrlərində olduğu kimi, qəzetlər və televiziya kanalları “qeyri-ənənəvi” dini qrupları ölkənin nüfuzunu təhlükə altında qoyan və ölkənin dinlərarası ahəngdarlıq ənənələrinə xələl gətirən faktor kimi təqdim olunmuşdur ki, bu da yerli təqiblərə yol açmışdır. Məsələn, Forum 18-in məlumatına görə 2009-cu ilin martın 25-də televiziya briqadası Ağdaşda hakimiyyət orqanları ilə birgə baptist yığıncağına reyddə iştirak etmişdir.

Hesabat dövründə Sələfiləri və xristianları tənqid edən məqalələr qəzetlərdə çap olunmuşdur. Ümumiyyətlə, cəmiyyət xarici (əksərən İran və Sələfi) müsəlman missioner fəaliyyətlərinə mənfi münasibət bəsləmişdir və çoxları buna siyasi İslamın yayılması və buna görə də sabitliyə və sülhə təhlükə kimi baxmışdır. Hökumətin qanunsuz fəaliyyətlə məşğul olduqlarını iddia etdiyi bəzi müsəlman icmaları mətbuatın hədəfinə çevrilmişdir.

AZƏRBAYCAN

2008-ci ilədək olan dövrlərə həsr olunmuş məruzələrdən fərqli olaraq, heç bir anti-Semitizm insidenti barədə məlumat daxil olmamışdır.

IV Bölmə. ABŞ Hökumətinin siyasəti

ABŞ hökuməti özünün insan hüquqlarının təşviq edilməsi siyasətinin bir hissəsi kimi hökumətlə din azadlığı məsələlərini müzakirə edir. Hesabatın əhatə etdiyi dövr ərzində səfirlik nümayəndələri qeydiyyat prosesi və “qeyri-ənənəvi” dini qruplara qarşı rəsmi münasibətlə bağlı narahatlıqlarını, eləcə də mömin müsəlmanlara qarşı təqiblərlə bağlı narahatlıqlarını DQİDK-ya çatdırmışlar. Səfirlik , həmçinin hökumətlə müzakirələrində və mətbuatda dini azadlıqla bağlı rəsmi öhdəliklərin səviyyəsi ilə bağlı narahatlıqlarını ifadə etmişlər.

Bundan əlavə, 21-22 noyabr 2008-ci iltarixlərdə ABŞ-ın İslam Ölkələri Konfransındakı xüsusi səlahiyyətli elçisi ölkəyə səfər etmiş və hökumət və dini rəhbərlərlə görüşlərində İslamın Azərbaycanda rolu və Azərbaycanın böyük İslam aləmində rolu barədə müzakirələr aparmışdır.

Səfir və digər səfirlik işçiləri din azadlığını müşahidə etmək məqsədilə əsas müsəlman, xristian və yəhudi dini icmalarının nümayəndələri ilə sıx əlaqə saxlamış və qeydiyyatdan keçməmiş dini qrupların üzvləri ilə müntəzəm olaraq görüşmüşlər. Səfirlik işçiləri həmçinin din azadlığı məsələləri ilə məşğul olan QHT ilə sıx əlaqə saxlamışdır.